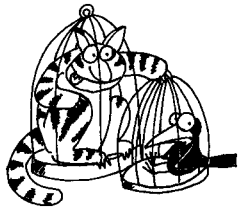

Paweł Pawlaczyk

OCHRONA BIERNĄ JAKO JEDNO Z NARZĘDZI OCHRONY OBSZARÓW NATURA 2000

Non-intervention management as one of Natura 2000 conservation tools

ABSTRAKT: Koncepcja sieci Natura 2000 oparta jest na założeniu, że celem ochrony jest osiągnięcie tzw. właściwego stanu ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych. Pozornie postawienie sobie takiego celu jest sprzeczne z ideą ochrony biernej, polegającej na akceptowaniu naturalnych procesów przyrodniczych, dokądkolwiek by one nie prowadziły. Jednak w praktyce ochrona bierna wielu ekosystemów okazuje się najlepszym sposobem, by doprowadzić je do „właściwego stanu ochrony” tak jak jest on rozumiany w koncepcji sieci Natura 2000. Podobnie, biernie chronione ekosystemy, w szczególności leśne, wydają się optymalnymi siedliskami wielu gatunków chronionych w sieci Natura 2000. Także przy odtwarzaniu właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych często najlepszą i najtańszą metodą jest, by pozwolić działać naturalnym procesom przyrodniczym, a działania ochrony czynnej ograniczyć do usunięcia czynników, które te naturalne procesy blokują.

SŁOWA KLUCZOWE: ochrona bierna, ochrona ścisła, Natura 2000, właściwy stan ochrony

ABSTRACT: The concept of the Natura 2000 network is based on the assumption that the objective of conservation is to achieve the so called favourable conservation status of species and habitats. Seemingly, setting such a goal is incompatible with the idea of non-intervention protection which consists in accepting natural processes no matter where they might go. However, in practice, non-intervention management of many ecosystems appears to be the best way of bringing them to the „favourable conservation status” as it is understood in the concept of Natura 2000 network. Similarly, ecosystems managed by non-intervention, particularly forests, seem to be the optimal habitat of many protected species in the Natura 2000 network. Also, when restoring natural habitats, it is often the best and cheapest method to allow natural processes to operate, limiting the conservation actions to the removal of factors blocking that processes.

KEY WORDS: non-intervention management, strict protection, Natura 2000, favourable conservation status

Wstęp

Natura 2000 to wyznaczona we wszystkich państwach Unii Europejskiej, według jednolitych zasad, sieć obszarów szczególnej ochrony wybranych, najbardziej zagrożonych elementów europejskiej przyrody: wybranych typów ekosystemów, czyli sie-

dlisk przyrodniczych; wszystkich gatunków ptaków migrujących i wybranych gatunków ptaków niemigrujących, wybranych gatunków zwierząt innych niż ptaki oraz wybranych gatunków roślin. Celem istnienia tej sieci, a zarazem celem ochrony poszczególnych obszarów Natura 2000, jest osiągnięcie przez te chronione elementy przyrody stanu

określanego jako „właściwy stan ochrony” (favourable conservation status, FCS).

Pojęcie stanu ochrony siedliska przyrodniczego/gatunku, jak również pojęcie „właściwego stanu ochrony” zdefiniowane jest w dyrektywie Rady UE 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywie siedliskowej), a definicje te są przeniesione również do polskiej, obowiązującej ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Ustawowe definicje są jednak mało zrozumiałe i trudne do zastosowania w praktyce. Dlatego, w praktyce do oceny stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków wypracowano definicje operacyjne i odpowiednie klucze. Mogą one być stosowane zarówno do oceny stanu ochrony elementów przyrody w dużych regionach (państwach, regionach biogeograficznych), ale również do oceny stanu elementów przyrody np. w obszarze Natura 2000 lub w konkretnym, niewielkim obiekcie. Podejście to w Polsce przeniesione zostało także do rozporządzeń Ministra Środowiska:

- z 17 lutego 2010 r. w sprawie sporządzenia projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 (Dz. U. 34 poz. 186),
- z 30 marca 2010 r. w sprawie sporządzenia projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (Dz. U. 64 poz. 401).

Zgodnie z tymi regulacjami, właściwy stan siedliska przyrodniczego (ekosystemu) to taki stan, w którym, jednocześnie:

- powierzchnia ekosystemu nie zmniejsza się, ani nie jest antropogenicznie pofragmentowana,
- struktura i funkcje typowe dla ekosystemu są zachowane w dobrym stanie, brak jest znaczących zaburzeń, zachodzą typowe dla ekosystemu procesy ekologiczne, stan typowych gatunków jest właściwy, różnorodność biologiczna związana z ekosystemem jest niezubożona;
- brak jest zagrożeń na przyszłość i i negatywnych trendów; zachowanie ekosyste-

mu w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10–20 lat jest niemal pewne.

Natomiast właściwy stan gatunku, to taki stan w którym:

- liczebność gatunku jest stabilna w dłuższym okresie (mogą występować naturalne fluktuacje) oraz
- populacja wykorzystuje potencjalne możliwości obszaru, oraz struktura wiekowa, rozrodczość i śmiertelność prawdopodobnie nie odbiegają od normy,
- wielkość siedliska gatunku jest wystarczająco duża i jego jakość odpowiednio dobra dla długoterminowego przetrwania gatunku,
- brak jest istotnych negatywnych oddziaływań i nie przewiduje się większych zagrożeń w przyszłości, nie obserwuje się negatywnych zmian w populacji i siedlisku; zachowanie gatunku w perspektywie 10–20 lat jest niemal pewne.

Sukcesywnie – tak w Polsce (Mróz 2010, Makomaska-Juchiewicz red. 2010, Perzanowska red. 2010) jak i w innych krajach Unii Europejskiej (np. JNCC 2004-2009, Polak i Saxa red. 2005, Ellmauer red. 2005, Kuris i Ruskule 2006, Zingstra et al. 2009) - dla poszczególnych gatunków i siedlisk wypracowane są konkretne metody, parametry i wskaźniki oceny stanu ochrony – zwłaszcza w zakresie oceny stanu „struktury i funkcji” ekosystemów oraz jakości siedliska gatunków.

Niezależnie od szczegółowych metod i kryteriów zdefiniowania, cel ochrony w sieci Natura 2000 – „właściwy stan ochrony” siedlisk i gatunków – jest pewnym, określonym stanem przyrody. Filozofia sieci Natura 2000 polega więc na dążeniu do uzyskania określonego stanu ekosystemów i populacji.

Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że filozofia ochrony przyrody w sieci Natura 2000 jest sprzeczna z tzw. ochroną ścisłą – która z definicji polega na „całkowitym i trwałym zaniechaniu bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz w przebieg procesów przyrodniczych”. Założenie to

oznacza bowiem, że ochrona ścisła akceptuje przebieg spontanicznych procesów przyrodniczych, niezależnie w jakim kierunku procesy te prowadzą – uniemożliwiając w zasadzie określenie jakiegokolwiek „stanu uprzywilejowanego”, który można by uważać za cel ochrony. Jednak, dopuszczenie niezakłóconego przebiegu naturalnych procesów przyrodniczych (ochrona bierna), niekiedy może być także jednym ze sposobów osiągnięcia konkretnych celów ochrony (Szwagrzyk i Holeksa 2000). Podejście takie w rezerwach i w parkach narodowych powinno zresztą być – zgodnie z obowiązującym prawem (rozporządzenie Ministra Środowiska z 12 maja 2005 w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody, §23 pkt 2) – przyjmowane jako podstawowe.

Wiele obiektów w Europie, od dawna objętych ochroną bierną, zostało jednak desygnowanych jako obszary Natura 2000 lub części takich obszarów. Dają one okazję do sprawdzenia, czy sprzeczność między ochroną bierną a założeniami sieci Natura 2000 nie jest tylko pozorna.

Przykłady biernie chronionych obiektów przyrodniczych w sieci Natura 2000

Puszcza Białowieska

Obszar Natura 2000 Puszcza Białowieska obejmuje całą polską część Puszczy wraz z polanami osadniczymi i znajdującymi się na nich miejscowościami. Jest to zintegrowany obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalny obszar ochrony siedlisk. Część obszaru o powierzchni niemal 5000 ha jest od lat 20. XX wieku konsekwentnie chroniona biernie, jako tzw. „Rezerwat” (obecnie obręb ochronny Orłówka) w Białowieskim Parku Narodowym.

Puszcza Białowieska była jednym z pierwszych obszarów Natura 2000 w Polsce, dla którego spróbowano opracować plan ochrony obszaru Natura 2000 (Buszko-Briggs et al. 2004, Pawlaczyk 2009). Mimo że plan ten do dziś nie doczekał się formalnego zatwierdzenia, stanowi podstawowe, spójne źródło wiedzy o tym, co w Puszczy z punktu widzenia Natury 2000 jest istotne i jakiej ochrony wymaga.

Przeprowadzone oceny wykazały, że znaczna część przedmiotów ochrony Natura 2000 – w tym w szczególności „puszczańskie” gatunki ptaków i chrząszczy, oraz leśne siedliska przyrodnicze – jest na obszarze od ponad 80 lat chronionym ściśle we właściwym stanie ochrony. Co więcej, ich stan ochrony na obszarze ochrony ścisłej jest lepszy niż w strefie ochrony częściowej parku narodowego oraz niż w części Puszczy podlegającej gospodarce leśnej. Dotyczy to w szczególności takich przedmiotów ochrony, jak: dzięcioł trójpalczasty, dzięcioł biało-grzbiety, zglębek bruzdkowany, ponurek Schnei-dera, bogatek wspaniały, rozmiarz kolweński, konarek tajgowy, średzinka, włochatka, sóweczka, dzięcioł średni, muchołówka mała, muchołówka białoszyja, dzięcioł czarny, grądy (siedlisko przyrodnicze 9170), łągi olszowe (siedlisko przyrodnicze 91E0) – a więc kluczowych przedmiotów ochrony obszaru Puszcza Białowieska.

W planie jako warunek osiągnięcia celów obszaru Natura 2000 zaprojektowano m. in. konsekwentną bierną ochronę ekosystemów leśnych w parku narodowym i w rezerwach przyrody. Puszcza Białowieska rozpatrywana jako obszar Natura 2000 obala więc mit o „nienowoczesności” ochrony ścisłej (biernej) i o nieadekwatności tej formy ochrony w „nowoczesnej” sieci Natura 2000. Przeciwnie, dla wielu gatunków i dla większości siedlisk przyrodniczych (w tym dominującego powierzchniowo grądu środkowoeuropejskiego – 9170), bierna ochrona ekosystemu leśnego wydaje się długotrwałe utrzymywać ten ekosystem w postaci doskonale spełniającej kryteria „właściwego stanu

ochrony” przedmiotów ochrony obszarów Natura 2000. Puszcza jest miejscem, które pokazuje Europie, że w wielu przypadkach bierna ochrona doskonale sprawdza się jako narzędzie ochrony różnorodności biologicznej. Nie potwierdzają się tezy, że ochrona bierna doprowadzi do zubożenia przyrody i np. do wyginięcia świerka – przeciwnie, to biernie chronione fragmenty Puszczy są – także z punktu widzenia kryteriów sieci Natura 2000 – najbogatsze i najcenniejsze. Doświadczenia z Puszczy potwierdzają równocześnie, że ochrona bierna nie jest panaceum - pokazując konieczność utrzymania, metodami ochrony czynnej, albo wspierania tradycyjnej gospodarki, ekosystemów półnaturalnych: łąk na polanach puszczańskich i otwartych przestrzeni w dolinach rzecznych.

Las Bawarski

Park narodowy w Bawarii w Niemczech, o powierzchni ok. 24 tys. ha, sąsiadujący przez granicę z parkiem narodowym Šumava w Czechach. W środowisku przyrodniczym jest znany z faktu szerokiego zastosowania strategii biernej ochrony, w tym rezygnacji ze zwalczania gradacji kornika (podczas gdy zwalczanie prowadzono w czeskim parku na Šumavie). Strategia ta sprawdziła się: wprawdzie doszło do zamarcia drzewostanów świerkowych na dużych powierzchniach, ale w miejscach tych następuje obecnie szybka regeneracja lasu, a strukturalne zróżnicowanie ekosystemu, będące efektem pozostawienia martwych drzew, sprzyja różnorodności biologicznej. Kontrastuje to z powierzchniami po drugiej stronie granicy, gdzie wycięto las zwalczając kornika: na dużych, otwartych powierzchniach konieczne okazało się tam wprowadzenie sztucznego odnowienia świerkowego.

Obiekt został desygnowany jako obszar Natura 2000 i sporządzono dla niego program ochrony Natura 2000 (Kiener, Huslein i Englmaier 2008). Bazując na dotychczasowych doświadczeniach, przyjęto model szerokiego zastosowania biernej formy ochrony. Okazało się, że tak chronione eko-

systemy leśne cechują się stanem ochrony lepszym niż ekosystemy, które próbowano dotąd chronić metodami ochrony czynnej, a także stanowią dobre jakościowo biotopy dla większości gatunków chronionej w sieci Natura 2000 fauny, w tym w szczególności głuszca i rysia.

Las Rothwald w Austrii

Obejmujący powierzchnię 2387 ha kompleks leśny złożony z żyznych buczyn, buczyn storczykowych, jaworzyn wysokogórskich, zboczowych lasów klonowo-lipowych oraz świerczyn górnoreglowych wyłączono z gospodarki leśnej, rozszerzając istniejący wcześniej, prawie 500 hektarowy rezerwat ścisły. Wykupiono prawa do użytkowania lasu na prawie 900 ha od właścicieli prywatnych (wykupy wsparła Komisja Europejska w ramach programu LIFE kwotą 4,5 mln euro) i podjęto decyzję o przeznaczeniu do ochrony przyrody fragmentów lasu państwowego. W tak powstałym, dużym chronionym kompleksie ok. 85% powierzchni jest obecnie poddana ochronie ścisłej (w tym procesom unaturalniania się lasów wcześniej podlegających gospodarce), a na ok. 7% jest prowadzona powolna, unaturalniająca przebudowa sztucznych nasadzeń świerkowych na górskie lasy liściaste. Na ok. 8% powierzchni utrzymywany jest – dla zachowania różnorodności biologicznej - wypas na górskich pastwiskach i w lasach. Stan ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych w obiekcie jest oceniany jako bardzo dobry – obiekt jest dydaktycznym przykładem naturalnego funkcjonowania chronionych w sieci Natura 2000 ekosystemów leśnych. Stanowi też wybitną ostoję fauny leśnej, w tym gatunków naturalnych; jakość poddanych ochronie biernej siedlisk gatunków okazuje się doskonała (Jones 2006, Rutkowski 2009).

System wydm w Słowińskim Parku Narodowym

Słowiński Park Narodowy chroni m. in. jedyny w Polsce duży kompleks wydm ruchomych kształtowanych przez procesy eoliczne

Fot. 1. Biernie chroniony od ok. 80 lat grąd w Białowieskim Parku Narodowym – z punktu widzenia obszaru Natura 2000 stanowiący „siedlisko przyrodnicze we właściwym stanie ochrony”.

Fot. 1. Mixed oak-hornbeam forest (natural habitat 9170) in Białowieża National Park after ca 80 years of non-intervention management. The conservation status, according to Natura 2000 criteria, is favourable.

Fot. 2. Biernie chroniony las bukowy Bjurkaar w Szwecji – z punktu widzenia obszaru Natura 2000 stanowiący „siedlisko przyrodnicze we właściwym stanie ochrony”.

Fot. 2. Bjurkaar beech forest in Sweden - conserved by non-management. The conservation status, according to Natura 2000 criteria, is favourable.

ne. Wydmy są przesuwane przez wiatr od 2 do 10 m na rok; zmienność rzeźby obszaru wydmowego polega na tym, że wędrowka wydm, rozwiewanie starych wydm, powstawanie ostańców deflacyjnych są przyczyną stałego krygowania kierunków przyziemnych strug powietrza odpowiedzialnych za eoliczny transport piasku (Rotnicki 2008). W efekcie, tworzy się dynamiczna mozaika rozmaitych siedlisk: białych wydm bez roślinności, wydm z inicjalną roślinnością oraz zagłębień międzywydmowych. Elementy tej mozaiki są przedmiotami ochrony obszaru Natura 2000. Kompleks ruchomych wydm podlega od lat ochronie ścisłej.

Ocena stanu siedlisk przyrodniczych (Braun M., inf. npbl.) wykazała, że stan „wydmowych” siedlisk przyrodniczych Natura 2000, spośród powierzchni na całym polskim wybrzeżu, najlepszy jest właśnie w obrębie ściśle chronionego kompleksu ruchomych wydm w SPN. Ochrona ekosystemów wydmowych jest de facto możliwa tylko jako ochrona ich dynamicznej mozaiki, kształtowanej przez naturalne procesy, a więc w warunkach ochrony biernej. Jeżeli potrzebna jest ochrona czynna, to np. po to, aby odblokować te naturalne procesy, zatrzymane np. w wyniku zalesienia wydm sosną lub koso-drzewiną (por. Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk 2008).

Podobne podejście ma zresztą bardziej uniwersalne zastosowanie do wydm w różnych miejscach wybrzeży Europy.

Rezerwaty bukowe na niżu środkowej Europy

Lasy bukowe środkowej Europy to ekosystemy chronione w sieci Natura 2000, jako siedliska przyrodnicze 9110 oraz 9130. Większość tych lasów podanych jest gospodarce leśnej; nie wyklucza to osiągnięcia „właściwego stanu ochrony”, pod warunkiem dbałości – także w warunkach gospodarczego użytkowania lasu – o takie elementy struktury jak drzewa szczególnie grube, martwe drewno stojące i leżące, niewielkie,

nie użytkowane fragmenty lasu (Thauront i Stallegger 2008). Jednak najlepiej wykształcone przykłady ekosystemów lasów bukowych, mogące stanowić wzorzec naturalnej struktury i naturalnych procesów ekologicznych, a przy tym kluczowe do przetrwania najbardziej zagrożonych spośród gatunków grzybów i zwierząt związanych z lasem bukowym, to fragmenty chronione ściśle od dłuższego czasu (Scherfose et al. 2007). Badania w takich lasach (Knapp i Jeschke 1991, Maciantowicz 2003 oraz lit. tam cyt.), wskazują, że bierna ochrona jest najlepszym sposobem osiągnięcia jak najlepszego „stanu ochrony” buczyn. Także z punktu widzenia celów sieci Natura 2000 w Niemczech sugeruje się zwiększenie udziału biernie chronionych płatów buczyn (Scherfose et al. 2007).

Idea ochrony „wilderness” i inne obiekty

Istotny i nabierający znaczenia nurt w europejskiej ochronie przyrody stanowi koncepcja ochrony tzw. „wilderness”, a więc właśnie obszarów biernie chronionych i oddanych naturalnym procesom przyrodniczym (Coleman i Aykroyd 2009). W kilku publikacjach (Husslein et al. 2009, Borza i Vancura 2009a, Borza i Vancura 2009b) zgromadzono dalsze przykłady dowodzące, że koncepcja ochrony „wilderness” jest nie tylko niesprzeczna z koncepcją sieci Natura 2000 i celem osiągnięcia właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków chronionych w obszarach Natura 2000, ale w wielu przypadkach jest z nimi doskonale zgodna.

Naturalne procesy przyrodnicze jako narzędzie odtwarzania właściwego stanu ochrony

Naturalne procesy przyrodnicze są często skutecznym narzędziem regeneracji i renaturalizacji ekosystemów. W sieci Natura 2000 mogą więc z powodzeniem być wykorzystane jako „środki ochronne” (por. art.

6.1 dyrektywy siedliskowej) prowadzące do odtworzenia „właściwego stanu ochrony”. Dobrze zaplanowana renaturyzacja powinna polegać na „naprawie uszkodzonych mechanizmów funkcjonowania ekosystemu” – odblokowaniu możliwości zachodzenia naturalnych procesów, zablokowanych lub zahamowanych w wyniku dawniejszej presji człowieka lub zmian degeneracyjnych (por. podejście PROMME – van Duinen 2006). W stosunku do ekosystemów naturalnych (choć nie półnaturalnych!), idea ich odtworzenia / naprawienia / uzdrowienia, co w „języku Natura 2000” odpowiada „odtworzeniu ich właściwego stanu ochrony”, oznacza, że w przyszłości będą one mogły być biernie chronione w większym zakresie, niż dziś (por. także Szwagrzyk i Holeksa 2000).

„Renaturalizacja za pomocą naturalnych procesów” może być także szeroko wykorzystywana jako narzędzie kompensacji wymaganej w określonych sytuacjach na podstawie art. 6(4) dyrektywy siedliskowej, bądź (pod nazwą uzupełniających środków naprawczych) na podstawie dyrektywy szkodowej. Na przykład w ramach kompensacji związanych z budową kolei botnickiej w Szwecji stosowano działania polegające na wyłączeniu z gospodarczego użytkowania i poddaniu biernej ochronie kilkuset ha lasów (The Bothnia Line 2004). Jako kompensację za straty przyrodnicze związane z budową autostrady A2 w Polsce zaproponowano renaturalizację fragmentu rzeki, opartą właśnie na zainicjowaniu naturalnych procesów renaturalizujących i pozwoleniu na ich funkcjonowanie w przyszłości – zakładając że „zasadniczą przesłanką i celem proponowanych prac kompensacyjnych nie jest więc i nie może być jedynie techniczne zmeandrowanie koryta dotychczasowego kanału poprzez wykopanie meandrów, bez przywrócenia dawnych stosunków wodnych i odtworzenia warunków dla naturalnych procesów zachodzących w dolinie rzecznej i kształtujących koryto (Jermaczek et al. 2010)

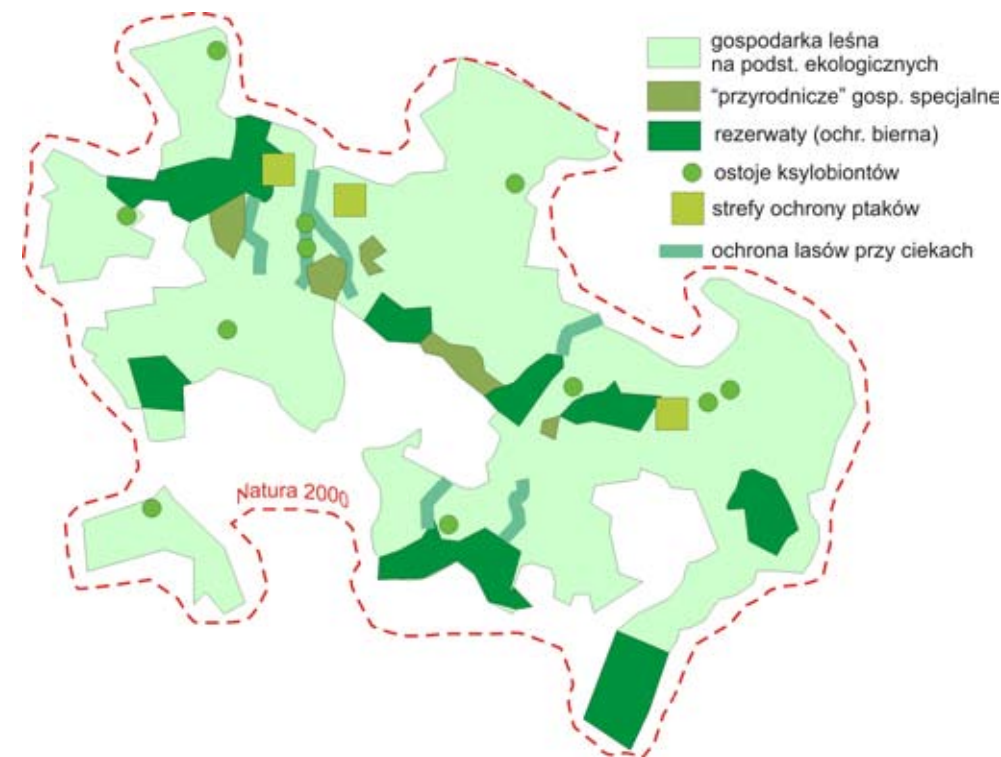
Konkluzje

Jakkolwiek w wielu przypadkach osiągnięcie celów ochrony obszarów Natura 2000 wymaga podejmowania aktywnych działań ochronnych, to ochrona bierna jest i powinna być pełnoprawnym narzędziem, które w wielu innych przypadkach może być do osiągnięcia takich celów wykorzystywane. Ochronę określonych typów siedlisk przyrodniczych w sieci Natura 2000 należałoby rozumieć jako ochronę odpowiednich typów ekosystemów, rozumianych funkcjonalnie, a więc wraz z typowymi dla nich procesami przyrodniczymi, w szczególności wraz z procesami zapewniającymi im dynamiczną trwałość.

Dobre plany ochrony obszarów Natura 2000 będą zapewne wykorzystywać różne sposoby osiągania celów ochrony - zarówno ochronę bierną, jak i ochronę czynną, a także określone modyfikacje sposobów gospodarowania w ekosystemach. Być może właściwym rozwiązaniem będzie np. strefowanie powierzchni chronionych siedlisk przyrodniczych w obszarze Natura 2000 na obszary o różnych formach ochrony oraz o różnych relacjach między ochroną a użytkowaniem (Ryc. 1, por. Szwagrzyk i Holeksa 2000).

Ochrona bierna w sieci Natura 2000 może też znaleźć zastosowanie jako dobry sposób przywracania właściwego stanu ochrony, tj. renaturalizacji ekosystemów. Renaturalizacja polegająca na „naprawie” naturalnych procesów przyrodniczych kształtujących ekosystem jest zwykle skuteczniejsza (i tańsza) niż próby sztucznego ukształtowania ekosystemu na podobieństwo teoretycznego wzorca.

Nie ma więc sprzeczności między ideą sieci Natura 2000, a ochroną bierną. Przeciwnie, ochrona bierna była, jest i będzie ważnym narzędziem ochrony przyrody, w tym także ochrony obszarów Natura 2000.

Ryc. 1. Model możliwej ochrony przykładowego kompleksu leśnego zdominowanego przez buczyny w sieci Natura 2000. Ochrona bierna części buczyn ma istotne miejsce w tym modelu.

Fig. 1. Possible model of conservation management of Natura 2000 site dominated by beech forests. Non-intervention management is important part of the model. On the map: light green - sustainable forest management based on ecosystem approach; olive - „special” forest management with increased care for natural features; dark green - nature reserves with non-intervention management, green circles - zones of xylobionts protection (in practice not managed, deadwood not removed at all), green squares - zones of bird's nests protection (in practice not managed); green belts - not managed zones along the streams.

LITERATURA

- BORZA E., VANCURA V. (eds.) 2009a. Last of the wild. Overview of status and monitoring of some wilderness related species in the Natura 2000 network. PAN Parks Foundation.
- BORZA E., VANCURA V. (eds.) 2009b. As nature intended. Practice examples of wilderness management in the Natura 2000 network. PAN Parks Foundation.
- BUSZKO – BRIGGS M., BRIGGS L., FOG K., GUTOWSKI J. M., JAROSZEWICZ B., JERMACZEK M., KOSSAK S., KRASIŃSKA M., KRASIŃSKI Z., KWIATKOWSKI W., MRÓZ W., OSTASZEWSKA E., PAWLACZYK P., RACHWALD A., ROWIŃSKI P., STEPANIUK M., WOŁKOWYCKI M., WRONKA M. 2004. Program zarządzania ochroną obszaru specjalnej ochrony ptaków i specjalnego obszaru ochrony siedlisk Natura 2000 „Puszcza Białowieska” PLC 200004. Mscir w ramach projektu „Opracowanie planów zarządzania dla wybranych obszarów zgłoszonych do sieci Natura w ramach projektu bliźniaczego PL/IB/2001/EN/02: wdrażanie sieci NATURA 2000”. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.

- COLEMAN A., AYKROYD T. (eds.) 2009. Conference Proceedings: Wild Europe and Large Natural Habitat Areas, Prague 2009. Wild Europe.
- DUINEN VAN G.J. 2006. Checklist to optimize nature management. Project LIFE2003NAT/CP/NL/000006. Co-op bogs and dunes - Dissemination of ecological knowledge and practical experiences for sound planning and management in raised bogs (7110*, 7120, 7140, 7150, 91D0*, 3160) and sea dunes (2110, 2120, 2130*, 2140*, 2150*, 2160, 2170, 2180, 2190, 3110).
- ELLMAUER T. (ed.) 2005. Entwicklung von Kriterien, Indikatoren und Schwellenwerten zur Beurteilung des Erhaltungszustandes der Natura 2000-Schutzgüter. Im Auftrag der neun österreichischen Bundesländer des Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft und der Umweltbundesamt GmbH.
- HUSSLEIN M., KIENER H., KRÉNOVA Z., ŠOLAR M. (eds.) 2009 The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference Report, January 2009, Srni, Czech Republic. Nationalpark Bayerischer Wald i Narodni Park Šumava.
- JNCC 2004-2009. Common Standard Monitoring Guidances. On-line publication: <http://www.jncc.gov.uk>
- JERMACZEK A., CHAPIŃSKI P., JERMACZEK – SITAK M., KWAŚNY Ł., SOCHA A. (mscr) 2010. Opracowanie koncepcji (programu) kompensacji przyrodniczej w związku z budową autostrady A-2 Świecko – Trzciel (km 1+995 – 92+533) na terenie województwa lubuskiego w zakresie siedlisk: ziołorośla nadrzeczne (kod siedliska 6430); starorzecza i inne naturalne, eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z Nymphaeion, Potamion (kod siedliska 3150) polegającej na renaturalizacji nie mniej niż 5 km skanalizowanej doliny rzecznej Leniwej Obry poprzez unaturalnienie jej koryta wraz z odtworzeniem jej meandrów. Klub Przyrodników, mscr dla GDDKiA.
- JONES W. 2006. LIFE and european forests. Eutropean Commission.
- KIENER H., HUSSLEIN M., ENGLMAYER K.H. (eds.) 2008. Natura 2000 management im Nationalpark Bayerischer Wald. Wissenschaftliche Reihe 17: 1-252.
- KNAPP H. D., JESCHKE L. 1991. Naturwaldreservate und Naturwaldforschung in den ostdeutschen Bundesladen. Schriftenreihe für Vegetationskunde 21: 21-55.
- KUJAWA-PAWLACZYK J., PAWLACZYK P. (mscr) 2008. Projekt planu ochrony rezerwatu „Mierzeja Sarbska”, opracowanie na podstawie materiałów W. Mieńko, J. Błażuk, R. Knittera, M. Ziółkowskiego, z wykorzystaniem materiałów W. Fałtynowicza i R. Markowskiego. Mscr. dla Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku.
- MACIANTOWICZ M. (mscr) 2003. Zastosowanie stałych powierzchni próbnych losowych do oceny stanu aktualnego i przyszłego buczyn w rezerwach Polski zachodniej. Praca doktorska w Katedrze Urządzania Lasu Akademii Rolniczej w Poznaniu.
- MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M. (ed.) 2010. Monitoring gatunków zwierząt. Przewodnik metodyczny. Część I. GIOŚ, Warszawa.
- MERLE KURIS M., RUSKULE A. 2006. Favourable conservation status of boreal forests: monitoring, assessment, management. Baltic Environmental Forum.
- MRÓZ W. (ed.) 2010. Monitoring siedlisk przyrodniczych. Przewodnik metodyczny. Część I. GIOŚ, Warszawa.
- PAWLACZYK P. 2009. Białowiecki Park Narodowy w sieci Natura 2000. W: OKOŁÓW CZ., KARAŚ M., BOŁBOT A. (eds.) Białowiecki Park Narodowy: poznać – zrozumieć – zachować. Białowiecki Park Narodowy, Białowieża: str. 211-228.
- PERZANOWSKA J. (ed.) 2010. Monitoring gatunków roślin. Przewodnik metodyczny. Część I. GIOŚ, Warszawa.
- POLAK P., SAXA A. (eds.) 2005. Priaznivy stav biotopom a druhom europskeho vyznamu. Štatna ochrana prirody Slovenskej republiky, Banská Bystrica.
- ROTNIČKI K. 2008. Przemiany budowy geologicznej i rzeźby obszaru Słowińskiego Parku Narodowego. In: FLOREK W. (ed.) Słowiński Park Narodowy – 40 lat ochrony unikatowej przyrody i kultury, Smółdzino: str. 145-183.
- RUTKOWSKI P. 2009. Natura 2000 w leśnictwie. Ministerstwo Środowiska.

- SCHERFOSE V., HOFFMAN A., JESCHKE L., PANEK N., RIECKEN U., SSYMANK A. 2007. Threat and protection of beech forests in Germany. Natur and Landschaft 82,9-10: 416-422.
- SZWAGRZYK J., HOLEKSA J. 2000. Cele i metody ochrony ekosystemów leśnych na przykładzie planu ochrony Babiogórskiego Parku Narodowego. Ochrona Przyrody 57: 3-17.
- The Bothnia Line 2004. The Bothnia Line. The government's conditions in respect of the Umeälven delta Plan for compensatory measures, management and financing. The government's conditions in respect of the Umeälven delta Plan for compensatory measures, management and financing.
- THAURONT M., STALLEGGER M. 2008. Management of Natura 2000 habitats. 9110 Luzulo-Fagetum beech forests. European Commission.
- ZINGSTRA CH, KOVAČEV A., KITAEC K., CONEV P., DIMOVA D., CVETKOV P. (eds.) 2009. Rukovodstvo za ocenka na blagopriatno prirodzaščitnoštojanie za tipovoe prirodni mestoobitania i vidove po Natura 2000 v B'lgaria. Izdat. B'lgarska Fondacia Bioraznoobrazie, Sofia.

Adres autora:

Paweł Pawlaczyk
Klub Przyrodników
1 Maja 22
66-200 Świebodzin
pawpawla@wp.pl

Summary

Natura 2000 is designated in all EU countries, according to uniform rules, ecological network of selected sites of special protection, the most vulnerable elements of the European nature: certain types of ecosystems, or natural habitats, all species of migratory birds and some species of non-migratory birds, some species of animals other than birds and selected plant species. The purpose of this network, and also the objective for each site, is to achieve the so called „favourable conservation status” of the protected features

At the first glance it might seem that the philosophy of nature conservation in Natura 2000 is contrary to the so-called strict protection - which by definition is „total and permanent abandonment of direct human interference with the ecosystems, objects and features of nature and natural processes.” This assumption means such protection closely accepts the course of spontaneous natural processes, regardless of the direction in which these processes lead - making it impossible to determine, in principle, any „privileged status” which could be considered as the objective of protection.

Many objects in Europe have long been protected by non-intervention management (passive protection, strict protection), however, they have been nominated as Natura 2000 sites or parts of such areas. The experience of these objects shows that at least in some cases, passive protection is ideal in practice as a way of achieving „favourable conservation status”.

While in many cases achieving conservation objectives of Natura 2000 sites requires taking active conservation measures, the protection by non-intervention should be a full-fledged tool which in many other cases may be used in achieving these objectives. Protection of certain types of natural habitats in the Natura 2000 network should be understood as pro-

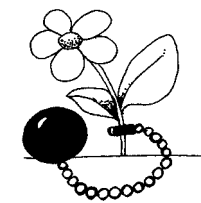
tection of the relevant types of ecosystems, understood functionally, and thus, together with their typical natural processes, in particular with the process providing them with dynamic stability.

Good plans for the protection of Natura 2000 sites will probably use different ways of achieving the objectives of protection - protection of both passive and active kind, and certain modifications in the ways of management of ecosystems. Perhaps the appropriate solution would be, for example, zoning of protected areas of natural habitats in the Natura 2000 site into areas with various protection regime of the various relationships between conservation and use (Fig. 1, cf. Szwagrzyk and Holeksa 2000).

Non-intervention management can also be used as a good way to restore the proper state of protection, i.e. the restoration of ecosystems. Restoration by „repair” of natural processes that shape natural ecosystems is usually more effective (and cheaper) than trying to artificially shape the ecosystem in the likeness of a theoretical model.

There is, therefore, no contradiction between the idea of the Natura 2000 network, and the idea of non-intervention management (passive protection). On the contrary, passive protection was, is and will be an important tool for nature conservation, including the protection of Natura 2000 sites.

Marta Jermaczek-Sitak

PRZYRODA IDENTYCZNA Z NATURALNĄ. OD OCHRONY BIERNEJ DO EKOSYSTEMOTWÓRSTWA

**Nature identical to natural.
From passive conservation to creation of ecosystems**

ABSTRAKT: Artykuł proponuje wykorzystanie zasad ochrony biernej w planowaniu ochrony przyrody wszelkich, nie tylko naturalnych, ekosystemów. Są to: ochrona *in situ*, ochrona naturalnych procesów, w tym zasada minimalnej koniecznej ingerencji oraz ochrona przed wpływami z zewnątrz. Aktywne działania ochronne są często koniecznością, jednak nie powinny być traktowane jako postępowanie domyślne.

SŁOWA KLUCZOWE: ochrona bierna, ochrona czynna, ochrona *in situ*, planowanie ochrony przyrody, ekosystemy półnaturalne

ABSTRACT: The article proposes application of the principles of passive conservation in planning nature conservation in all ecosystems, not only the natural ones. These are: *in situ* conservation, conservation of natural processes including the principle of minimum necessary interference and protection against external impact. Active conservation is often a necessity, nevertheless it should not be understood as default course of action.

KEY WORDS: Passive conservation, active conservation, *in-situ* conservation, planning nature conservation, semi-natural ecosystems

Wstęp

Ochrona bierna przez wiele lat uznawana była za synonim ochrony przyrody w ogóle. Ochronę przeciwstawiano użytkowaniu i gospodarce, wychodząc z ogólnie słusznego założenia, że przyroda od zawsze funkcjonowała prawidłowo bez ingerencji człowieka, a nasze działania funkcjonowanie to zaburzają i zmieniają. Zarówno w historii Polski, jak i w historii ludzkości nie brakuje oczywiście rozwiązań „ochroniarskich” dopuszczających eksploatację chronionych gatunków, bądź to mających na celu zachowanie ich

wyłącznie dla elit lub dla celów okolicznych (różnego rodzaju „regalia” zastrzegające wyłączność na polowania i inne dziedziny gospodarki tylko dla panującego, w tym choćby słynne zarządzenia Władysława Jagiełły), bądź to zapobiegające nadmiernej eksploatacji, co bliskie jest współczesnej idei zrównoważonego rozwoju (np. dekrety Stefana Batorego zakazujące połowów technikami niszczącymi drobniejsze ryby). Jednak idea ochrony przyrody w ścisłym znaczeniu, zapoczątkowana na świecie m.in. przez Humboldta, w Polsce zaś przez Szafera, Pawlikowskiego, Wodzickę i wielu innych,